

Arne Nilsson

Om ryska bönder och sovjetmakt

Denna recension av Moshe Lewins viktiga bok om kollektiviseringarna i Sovjet är tidigare publicerad på Clartés blogg

Moshe Lewin har skrivit en mycket faktpäckad och initierad analys av bolsjevikernas förhållande till bönderna under NEP-periodens sista del; från 1928 till tvångskollektiviseringarna 1929 - 1930. Mer specifikt handlar det om hur Ryssland/Sovjetunionen skulle industrialiseras och hur det skall införas ett utökat samarbete med och mellan bönderna på landsbygden.

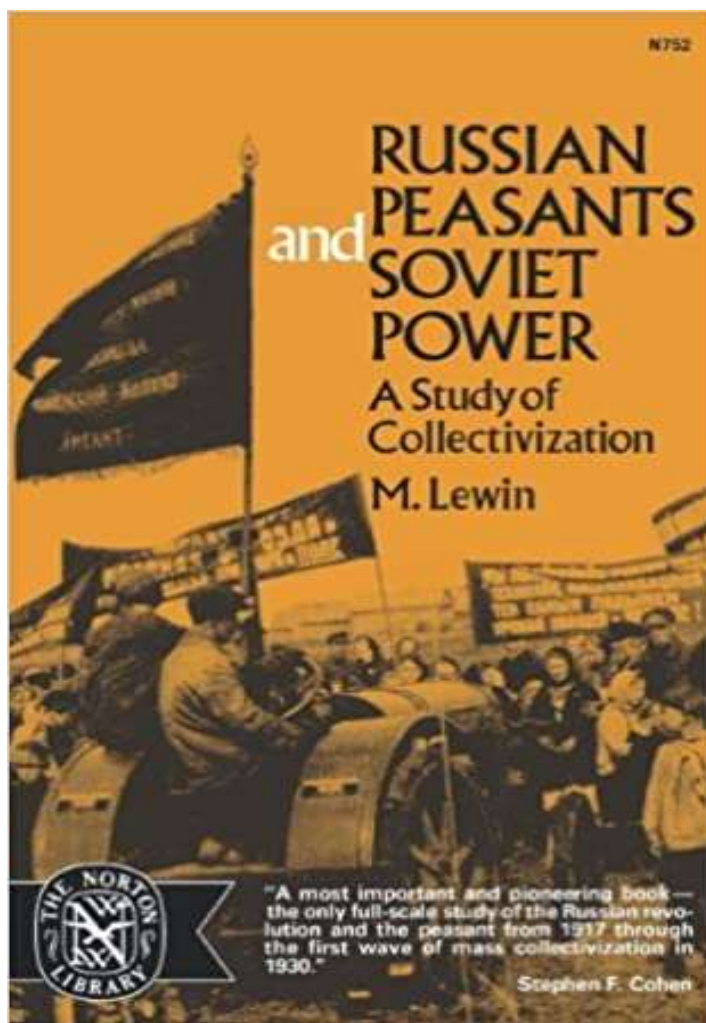
Moshe Lewin 1921 - 2010.

Polsk/judisk/rysk/israelisk/fransk historiker. Doktorerade på Sorbonne i Paris 1964 på kollektiviseringen av jordbruket i 20-talets Sovjet.

Foto: Andrea Graziosi, CC BY-SA 3.0,
<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=15899686>

När bolsjevikerna i oktober 1917 tog makten i Ryssland var landet ett utpräglat bondesamhälle och 80 % bodde på landsbygden. Efter bolsjevikernas maktövertagande nationaliserades jorden vilket medförde att bönderna fick dispositionsrätten till densamma. Under inbördes- och interventionskriget mellan 1918 och 1921 konfiskerades böndernas skördar både av de röda och av de vita. När kriget var slut var bolsjevikerna oinskränkta herrar i Ryssland, som var sönderslaget och låg i ruiner. Hungersnöd och strejkande arbetare och soldater som gjorde myteri gjorde inte saken bättre för bolsjevikerna. För att komma till rätta med de ekonomiska problemen infördes NEP. För böndernas del betydde det att tvångsrevisionerna upphörde och

det infördes en naturaskatt. Kapitalistiskt jordbruk var mycket sällsynt. Inte heller brukades jorden gemensamt av bönderna. Böndernas jordlotter var små och var ej sammanhängande. Inom jordbruket fanns det inga spår av socialistiska produktionsförhållanden. Bönderna var främst intresserade av att själva kontrollera och bruka jorden. Merparten av vad bönderna producerade konsumerade de själva. En del av det lilla överskott som blev över såldes på marknaden och en annan del var man efter hand tvungen att sälja till staten till ett fastställt pris. Det behövdes resurser för att genomföra en industrialisering och dessa resurser gick bland annat att finna i det lilla överskott som producerades inom jordbruket. Bolsjevikerna var även intresserade av att det kom igång ett samarbete mellan bönderna på landsbygden. Det är i detta perspektiv man skall se bolsjevikernas förhållande till bönderna.

Bokomslag till den engelska utgåvan.

Redan i förordet påpekar Lewin på att historikerns uppgift inte bara är att beskriva det faktiska skeendet. Historikerns uppgift är även att visa vilka alternativa krafter som fanns på scenen och varför dessa krafter besegrades. Detta är också ett genomgående tema i boken där olika strömningar inom kommunistpartiet lanserar olika förhållningssätt till bönderna och från tid till annan också blir den politik som genomförs. I mitten av 1920-talet finns det två dominerande strömningar. Den ena, vars politik genomfördes och förkroppsligades av Bucharin med stöd från Stalin och partiapparaten. Den andra strömningens förgrundspersoner var Preobrazjenskij och Trotskij. Den huvudsakliga skillnaden mellan dessa två riktningar är

att den förstnämnda lägger stor vikt vid att utveckla marknadsekonomin på landsbygden. Den senare betonar vikten av industrialisering och att motarbeta de rika bönderna. Framåt slutet av 1920-talet hade dessa skillnader blivit mindre och mindre, men de inblandade kombattanterna kunde inte frigöra sig från de tidigare fraktionsstridernas fientlighet och finna en gemensam plattform mot den gemensamma fienden. Här avses Stalinfraktionen, som kan ses som en tredje gruppering, som agerande både mot och med de andra två grupperingarna.

I den debatt som förekom i Sovjetunionen på 1920-talet var det väsentliga att beskriva de olika grupper av bönder som fanns på landsbygden. Bolsjevikerna hade med sig ett marxistiskt arv hur en klass skulle definieras. Trots detta fanns det en rad olika uppfattningar hur denna definition skulle se ut. Av och till var det den för dagen gällande politiska uppfattningen som fick bestämma hur de olika klasserna skulle definieras. Lewin verkar ta som främsta kriterium på vad som konstituerar en klass är om personen i fråga är lönearbetare eller om han anställer lönearbetare. Med tanke på att lönearbete inte var särskilt vanligt förekommande blir det svårt att tala om distinkta klasser. Det är mer frågan om olika skikt bland bönder, även om det förekommer både utpräglade jordbruksproletärer/lantarbetare och olika typer av kapitalister. Med detta som utgångspunkt går det att urskilja fyra skikt/klasser på den ryska landsbygden:

- lantarbetare (batrak): säljer sin arbetskraft (7 %)
- fattig bonde (bednajak): disponerar en egen jordlott, men tvingas av och till att sälja sin arbetskraft (29 %)
- mellanbonde (serednajak): disponerar en egen jordlott, men behöver inte sälja sin arbetskraft och anställer inte heller lönearbetare (60 %)
- rik bonde (kulak): disponerar en egen jordlott, behöver inte sälja sin arbetskraft men anställer lönearbetare (4 %)

De procentuella siffror som anges, avser mitten och slutet av 1920-talet, och är mycket grova uppskattningar eftersom det statistiska underlaget är bristfälligt och definitionen av de olika grupperna saknar stringens. Dessutom skall man uppmärksamma att det inte fanns några vattentäta skott mellan de olika grupperna. Både fattigbonden och mellanbonden kan till exempel anställa en lönearbetare och lantarbetaren kan disponera en liten jordlott. Det är väsentligt att uppmärksamma att det är **helt fel** att tro att de allra flesta kulaker bedrev ett kapitalistiskt jordbruk. Merparten av kulakernas gårdar var inte särskilt stora. Ibland anställde kulaken en och mer sällan två betalda arbetare. En del kulaker kunde äga ett par kor, ett par hästar och några jordbruksmaskiner. Han arbetade lika hårt som de övriga bönderna. Han var dock lite mer framgångsrik än övriga bönder och hade ett politiskt inflytande som översteg hans numerär och ekonomiska ställning. Det var inte bara det översta, men mycket lilla, skiktet bland kulakerna som stod för kapitalistiska produktionsförhållanden på landsbygden. Det fanns även handelsmän, penningutlånare och mindre privata företag som tillverkade jordbruksprodukter som smör och ost. På det hela taget var kapitalistiska produktionsförhållanden mycket litet utvecklade på den sovjetiska landsbygden.

Stalin var länge motståndare till en utvidgad kollektivisering. I samband med införande av den första femårsplanen under sommaren och hösten 1929 börjar han att ändra uppfattning. Bakgrunden var att bönderna inte var intresserade av att sälja sitt spannmål till de av staten fastställda priserna. De industriprodukter som statliga företag kunde erbjuda var både dyra och av låg kvalitet. För att komma till rätta med detta infördes en rad tvångsåtgärder för att tvinga av bönderna deras spannmål. Detta medförde naturligtvis att böndernas fientlighet mot regimen förstärktes. Böndernas spannmål och deras övriga jordbruksprodukter bidrog både till försörjning av stadernas befolkning och var en viktig exportprodukt för att regimen skulle

erhålla utländsk valuta för att kunna göra inköp till den pågående industrialiseringen. Minskade leveranser från bönderna hotade således både försörjningssituationen i städerna och inköp i utlandet av utrustning till industrin. För att slutgiltigt knäcka böndernas motstånd och ta kontroll över produktionen på landsbygden infördes under slutet av 1929 långtgående tvångsåtgärder för att tvinga in bönderna i kollektivjordbruk. Dessa åtgärder var framgångsrika så till vida att merparten av alla bönder hamnade inom kollektivjordbruket. Detta skedde dock till priset av bönderna i desperation i stor utsträckning slaktade sin boskap och förstörde sina redskap. Den yttersta konsekvensen av tvångskollektiviseringarna var att Sovjetunionens jordbruk aldrig kom på fötter. Till detta bör läggas de hungerkatastrofer som följde i kölvattnet på tvångskollektiviseringarna som lågt räknat kostade minst 2 miljoner människor livet i början på 1930-talet.

Regimen legitimerade sin tvångsåtgärder mot bönderna med motiveringen att man gick till angrepp mot kulakerna och övriga kapitalistiska element på landsbygden. Med tanke på att kulakerna endast utgjorde cirka 4 % av landsbygdens befolkning, och i de allra flesta fall inte bedrev kapitalstarkt jordbruk, klingar detta påstående mycket falskt.

För de ledande företrädarna för både den vänster och den höger som bekämpade Stalin under 1920-talet gick det mycket illa. Alla blev, utom Trotskij som blev mördad på uppdrag av Stalin och Tomskij som begick självmord, avrättade efter skådeprocesserna i Moskva 1936 - 38.

När man läser Lewins bok skall man uppmärksamma att den också är en partsinlaga där det finns ett ställningstagande för vänsterns idéer, även om dessa i viss uträkning kritiseras. Kritiken mot Bucharin avser främst att denne till att börja med inte ville befatta sig med frågan om industrialiseringen. Efter hand som Bucharin inser behovet av industrialisering dämpas Lewins kritik. Men det är främst mot Stalin och hans planer på, och genomförandet av, tvångskollektiviseringarna som den skarpaste kritiken riktas. När högern och vänsterns politiska uppfattningar i det närmaste hade smält samman blickar Lewin in i framtiden:

”Dessa män fick inte själva möjligheten att implementera sina teorier om industrialisering (inklusive industrialisering av jordbruket) i praktiken. Om de hade fått en chans att göra det hade utvecklingen i deras land kanske fått en annan inriktning.”

Boken snuddar vid, men ifrågasätter inte, bolsjevikernas maktmonopol och avsaknaden av demokratiska fri- och rättigheter, som är en avgörande förutsättning för att det skall vara möjligt att bygga ett socialistiskt samhälle. Detta tillkortakommande medför på inget sätt att Lewins bok skulle sakna intresse. Det är bara att instämma i Stephens F Cohens omdöme:

”Det slutgiltiga arbetet om bondesamhället under NEP-åren är M. Lewin, *Russian Peasants and the Soviet Power. A Study of Collectivization*”

Boken finns på engelska att köpa på nätet. Nu finns den även i svensk översättning på Marxistarkiv: [Moshe Lewin: Bönderna och sovjetmakten. En studie av kollektiviseringen i Sovjetunionen.](#)